

„Sme olivy, tak nás prešujte“

Obsah tohto čísla by sa dal nazvať „návrat ku koreňom“. Totiž, pôvodnou náplňou *K & K*, ako píšem v prvom úvodníku z roku 1996, bolo „zmapovať v každom čísle kontext štyroch – piatich vybraných kníh zo sociálnych a humanitných vied vydaných na Západe za posledných päťdesiat rokov a z rôznych dôvodov preložených do slovenčiny alebo češtiny až po roku 1989“. Hoci sme zrecenzovali mnoho preložených kníh, viac sme sa zamerali na osobnosti, témy a problémy. Dôvod pre „návrat ku knihám“ je hlavne ten, že žáner knižných recenzií v sociálnych a humanitných vedách sa hlavne v našom regióne vytráca a nahrádzajú ho v akademickom svete posvätné a často devalvované citácie. Zarazilo ma, že naše knižnice nielenže nemajú, ale ani nepoznajú tzv. Index knižných recenzií (*Book Review Index*). Veď načo by mali, keď nik tento zdroj nevyhľadáva? Avšak podrobné zhodnotenie knihy, jej vyzdvihnutie alebo poukázanie na jej nedostatky sa dá obsiahnuť len v obsiahlej knižnej recenzii. Citácia upozorní na iný text, ale nemá priestor na hlbšie zhodnotenie toho, čo cituje. Práve kvalitná recenzia posúva vývoj a smerovanie v každom odbore. Okrem sekcií knižných recenzií vo významných karentovaných žurnáloch existujú časopisy venujúce sa výsostne tomtu žánru. V anglosaskom svete sú to napríklad *Times Literary Supplement*, *London Review of Books* alebo *New York Review of Books*. Práve o tom posledne menovanom pred rokmi niekto vtipne podotkol, že ak chcú európski intelektuáli oslovíť iných európskych intelektuálov, tak píšú práve do NYRB.

Kritika & Kontext nebola a nie je tradičný časopis knižných recenzií. Skôr je to akási archeológia intelektuálnej tradície, do ktorej konkrétna kniha prispela. Našou úlohou je ponúknuť spätnú reflexiu a postavenie knihy dnes, čo z nej stále rezonuje a čo nie. Tento citát z čísla *K & K* z roku 1996 je platný aj teraz:

Dôležité je ... určiť, ktoré časti knihy a myšlienky sú stále relevantné, ktoré sú stále kontroverzné a ktoré sú už prekonané. Pôsobeniu času odolajú väčšinou len fragmenty významných kníh. Dôležité je tieto fragmenty nielen identifikovať, ale aj zdôvodniť, prečo sú zvyšné časti knihy už len súčasťou historického pochodu v tej ktorej disciplíne. Čítanie slávnych kníh si vyžaduje veľkú opatrnosť, pretože vedľa geniálnej myšlienky sa môže nachádzať myšlienka dnes už prekonaná, ba priam banálna. Nekritické akceptovanie oboch myšlienok devaluje váhu tej geniálnej.

Dve knihy, ktoré recenzujeme v tomto čísle, spadajú presne do kategórie kníh, ktoré pri svojom prvom vydaní mali veľký ohlas a práve kvôli

tomu na ne vyšlo mnoho recenzií – erudovaných, kontroverzných a vždy stimulujuúcich. Knihu Dennisa L. Meadowsa *Limity rastu* (1972) nám odporúčal Fedor Gál ako tú, ktorá určila a ovplyvnila jeho odbornú, politickú dráhu. Je možné, že mala vplyv aj na jeho snahy človeka, ktorý poukazuje na ľudské utrpenie, aktívne pomáha obetiam a nebojí sa postaviť proti, či diskutovať so zlom tohto sveta. Veď podľa Meadowsa svetu zostáva málo času, aby sa spamätala a zostať pasívny je z tohto pohľadu trestuhodné. Táto kniha má niekoľko nových edícií, ktoré po rokoch reagujú a reflektujú, akým smerom sa uberá „rast“. Meadows s kolektívom autorov sa vracia so svojou analýzou po dvadsiatich a napokon tridsiatich rokoch od prvého vydania. Recenzie sme vybrali z rôznych období a, napriek kritike, hlavná téza knihy zostáva alarmujúca a inšpiratívna.

Knihy svedectiev Dmitrija Šostakoviča vyšla po česky len nedávno (2005) a vzbudila mimoriadny ohlas. Stalo sa niečo nevídané – umelci z nej čítajú nadšenému publiku úryvky o boji skladateľa s totalitnou mocou, najskôr Stalinovou, potom Brežnevovou. A vo víre tohto utrpenia Šostakovič skladal svoje geniálne diela, ktoré ho radia medzi najvýznamnejších skladateľov 20. storočia. Napriek všetkému si skladateľ zachoval svoj charakter a jeho talent neutrpel. Možno naopak, práve to zlo ho vyprovokovalo k jeho geniálnym kvartetám, ktoré odborníci prirovnávajú k tým najväčším – Beethovenovým.

Pamätám sa, ako som v Kanade v druhej polovici osemdesiatych rokov nadšene čítal túto knihu a pritom počúval tie skvelé, expresívne, zdrvivúce symfónie – Štvrtú, Piatu, Siedmu, Ôsmu či Jedenástu. Ako som si donekonečna púšťal allegro z Desiatej symfónie, ktoré malo zobrazovať samotného Jossifa Vissarionoviča Stalina.

Navonok bol Šostakovič chválou sovietskeho režimu, nositeľ Leninových a Stalinových vyznamenaní, ktorý sa však verejne nikdy nepostavil proti režimu. Naopak, režim prezentoval skladateľa ako sovietskeho hrdinu. Akoby sa aj mohol postaviť proti tomu zlu, čo zošrotovalo milióny ľudí, z toho desiatky jeho blízkych priateľov. Veď on sám niekoľkokrát očakával svoj násilný koniec v režime, v ktorom si nik nebol istý svojou bezpečnosťou. Podľa knihy, ktorú zostavil muzikológ a ruský emigrant Solomon Volkov, Šostakovič vo vnútri bytostne nenávidel každú nitku sovietskeho režimu.

Niet divu, že po roku 1979, keď táto kniha prvýkrát vyšla, komunistický režim, ktorý vtedy dominoval polovici sveta, vehementne popieral túto odvrátenú tvár skladateľa. To v našich očiach z neho robilo ešte väčšieho hrdinu. Po smrti a s jeho geniálnou hudbou mu už tie komunistické beštie nemohli uškodiť. No následne začali vychádzať recenzie renomovaných západných kritikov, ktorí spochybňovali autenticitu Volkovovej verzie knihy. Ten tvrdil, že počas dlhých sedení mu Šostakovič prerozprával svoje „svedectvá“ a on ich zapisoval, ukryl, následne vyviezol a v emigrácii vydal. Západní recenzenti našli celé pasáže z knihy v sovietskych časopisoch

a knihách, a aj skladateľovi blízki tvrdili, že Šostakovič sa s Volkovom stretol len zopár ráz. Sám som sa cítil podvedený, ale doteraz som nevyhľadával tie inkriminované kritiky, ktoré usvedčovali Volkova z podvodu a naštrbovali obraz milovaného skladateľa. Po preštudovaní množstva recenzií, paradoxne, ako sa vraví, rozsudok stále nie je konečný. Je fascinujúce čítať skvelé recenzie, ktoré sú erudované, poučné a sú aj o boji malých a veľkých dejín, v ktorých musel Šostakovič žiť a tvoriť, a vnímame, že jeho dielo je spojené a determinované tým utrpením, ktoré musel prežiť. Napokon, ako uzatvára svoju recenziu George Steiner:

Existuje ... autobiografia Dmitrija Šostakoviča omnoho hlbšia a presvedčivejšia ako táto trpká pozostalosť. Pätnásť sláčikových kvartet predstavuje jeho neporovnateľne citlivejšiu a detailnejšiu podobizeň. Sú to minuciózne vytvorené a popísané fázy skladateľovej vnútornej a verejnej existencie v rokoch 1938 až 1974. Napríklad 8. a 9. kvarteto vyjadruje utrpenie rovnako hlboké ako ktorékoľvek zo Svedectva. Avšak utrpenie vyjadrené desivo a rafinovane zároveň a prepojené s holým prežitím. A či 5. symfónia bola skomponovaná na popud skrytého hnevu, alebo ako ozajstná sebakritika, čo tam po tom, je to veľkolepá hudba. Táto skladba je súčasťou vtedajších podmienok v Sovietskom zväze a jeho tragického útlaku, a tie ju pomkli k zrodu. „Sme olivy,“ píše Joyce o všetkých umelcoch. „Tak nás prešujte.“

Samuel Abrahám